

נושא בדרך היומי

יו"ל ע"י 'שערי הוראה' המפעל העולמי להפצת תורה והוראה

ע"ש
הרה"ח
ר' אפרים חיים
הלוי קלוין
ד"ר

גליון י"א תשע"ג
פרשת בראשית | מסכת שבת

שבת דף י"ב ע"א

ביקור חולים וניחום אבלים בשבת ויו"ט

ביאור סברת בית שמאי / ביאור סברת בית הלל / ביקור חולים אם הוא מה"ת / שונא אם מותר לבקר חולה בשבת / בשבת או ביו"ט מה עדיף, והדין לגבי נשים / אם מותר להתפלל עליו בשעת הביקור

בגמ' (דף י"ב ע"א) רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבן שמעון בן גמליאל אין משדכין את התינוקות וכו', ואין מנחמין אבלים ואין מבקרין חולין בשבת דברי בית שמאי, ובית הלל מתירים. והלכה כדעת ב"ה כמו שכתב המחבר (או"ח סי' רפ"ז) "יכולים לנחם אבלים בשבת וכן יכולים לבקר את החולה" אלא שצריך לשנות מהנוסח שבחול, ואומרים לו רק שבת הוא מלזעק ורפואה קרובה לבא וכו', וכמבואר בסוגיין, ואפי' ביו"ט אומר בנוסח 'שבת' היא מלזעוק, וכמו שכתב במקו"ח (סי' רפז), אולם דעת האדר"ת (סי' זכרון שיח תפילה עמוד קמז) דביו"ט שהקילו בבקשת צרכים, ה"ה דיכול לומר כמו בחול [ולענין ר"ה ויוה"כ עי' במטה אפרים סי' תקפ"ד סכ"ה]. ובסגולת וערך הנוסח שבת היא מלזעק עי' בילקוט הגרשוני (שבת פז:) שהוא מרומז בר"ת מש"ה, ע"ש.

א. ביאור סברת בית שמאי

טרם כל שיג ושיח יש להבין אמאי החמירו בית שמאי, והלא לכאורה אף לשיטתם נכון מה שכתב רש"י לביאור דעת ב"ה, דרק חפצך אסורים אבל חפצי שמים מותר, וכמבואר בגמ' לקמן (דף קג), וא"כ מפני מה החמירו הכא יותר. ובריבב"ן (ד"ה ואין מבקרין) ביאר דב"ש החמירו לאסור הכא שמא יבוא להצטער. וכן משמע בשאילתות (אחרי מות, שאילתא צ"ג) דשאני ביקור חולים שמביא לידי צער וזעקה, דהא אף לדעת ב"ה המתירים מבואר לקמן (ע"ב) דאמר רבי חנינא בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת, ופירש"י (ד"ה בקושי) 'מפני שמצטער', וגם הרא"ש והרי"ף (ה:) כתבו הטעם שמא יזעק, והר"ח (יב:) כתב שמא יבקש עליו רחמים בצרה ובצעקה, וא"כ בית שמאי החמירו משום גרימת צער זה לאסור לגמרי ביקור חולים בשבת, וב"ה התירו אלא שבקושי התירוהו.

אלא שהמעייין בגליון הש"ס להרעק"א יראה שצ"ע לעיין בתוס' לקמן (קג ד"ה ואמר ר"א), ומסתמא ציינו כדי ליתן טעם לשבח בדעת בית שמאי, דהתם מבואר בפשיטות דחפצך אסורים אבל חפצי שמים מותרים, אלא דהתוס' הביאו שם מהתוספתא (פ"ז) דנחלקו בדבר ב"ש וב"ה, דדעת ב"ש דאין פוסקין צדקה אפי' להשיא יתום ויתומה, וא"כ חומרת ב"ש הכא אינו משום ביקור חולים דייקא אלא כל חפצי שמים נמי אסורים. והחילוק בין ב' הסברות הוא לענין מצות ביקור חולים כשאינו כרוך בצער, כגון שאינו פוגש כלל את החולה אלא שמגיש לו עזרה מסוימת, דכל עזרה לחולה הוא בכלל מצות ביקור חולים (כ"כ בפחד יצחק, אגרות ומכתבים סי' ג), ובזה הוי לטעם הראשון היתר גמור, ולטעם הב' עדיין האיסור בעינו עומד לב"ש, דכל חפצך אסורים אפי' חפצי שמים, ויל"ע. ועי' שו"ת יכין ובועז (ח"א סי' קי"ז) מש"כ עוד בביאור דעת ב"ש.

ג. ביאור סברת בית הלל

אמנם כבר נתבאר דלהלכה קי"ל כבית הלל, ואפי' אם כבר ביקרו בחול מותר לשוב ולבקרו בשבת, כמו שכתב בבב"ל (סי' רפ"ז ד"ה וכן), דהא מבואר בנדירים (לט.), וכנ"פ בשו"ע יו"ד סי' של"ה ס"ב) דאין לביקור חולים שיעור, 'ובפרט אם יודע שבהליכתו להחולה הוא לתועלת ליעצו איך להתנהג בענין מחלתו וגם לחזק אותו שלא יפול לבו עליו, בודאי מצוה רבה הוא עושה בזה'. ובסיבת ההיתר מבואר ברש"י שהוא חפצי שמים, אמנם עדיין יש להבין היכן מצינו שהותר חפצי שמים אף שמצטער עי"ז, ועי' בלבוש (רפ"ז ס"א) שכתב שהתירו מפני שגדולה גמילות חסדים, ועי' בשאלתות שם שכתב הטעם כדאמרינן בנדירים (מ) דכל המבקר את החולה גורם לו שיחיה. אמנם עי' בשע"ת (סי' רפ"ז) שמסיק דמי שהוא רך הלבב ומצר על יסורי החולה אין לו לילך בשבת לבקר, אלא שלפי טעמים הנ"ל אפי' צערו נדחה מפני המצוה, וכן כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' ל"ו) ע"פ שאלתות ולבוש הנ"ל.

אלא שכאמור הותרוהו אך בקושי, ומשום שמצטער או שיבוא לזעוק ולבקש רחמים, [ועי' בשו"ת קול גדול להמהר"ם חביב (סי' טו) שפירש דכל הטעמים היינו הך, וכן נראין דברי המח"ש סי' רפז, וכ"כ בשבט יהודה ביו"ד (סי' של"ה ס"ג)]. והובא להלכה במג"א (ריש סי' רפ"ז) וכתב דלכן לא נכון מה שיש שאינם מבקרין כל השבוע ורק בשבת הולכין. ומזה תמה היעב"ץ (בסידורו מוסה"ש, בית המדרש או יא) על מה שכתב בסדר היום (סדר קרבנות המוספין וחתומת התפילה): קודם שילך לביתו אם יש איזה חולה לבקר או איזה אבל לנחם וכו' ילך אליהם אחרי צאתו, ונהגו זה ביום שבת יותר מבימי החול מפני שאינו עסוק בשום מלאכה וכו' ועוד שהוא מוכבד מבשאר ימים ויש לו מלבושים נקיים ונפש יתירה, והוא ראוי להתכבד, והלה יש לו נחת עמו, ועוד שסיבת כבוד שבת והדרתו הוא סיוע לו לנחם ולשמח, והוי כאילו אחר עמו, וטובים השנים מן האחד, ע"כ. וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' מד) שהאריך מהרבה ראשונים שילך בשבת.

ג. ביקור חולים אם הוא מה"ת

אלא דלכאורה יל"ע אמאי אכן דוחה מצות ביקור חולים לאיסור להצטער בשבת, ובשלמא להני ראשונים הסוברים שהוא מדאורייתא שפיר מובן הדבר, אלא להני דסברי שהוא רק מדרבנן צ"ע כנ"ל. ובעיקר הנידון הרי דעת הבה"ג (מ"ע ל"ו) והרמב"ן (שורש א' תשובה ג) שביקור חולים הוא מה"ת, וכ"ד הסמ"ק (עשין מז) והחרדים (פ"ח אות ט) וכ"מ דעת תלמידי רבינו יונה בברכות (יא: ד"ה מתני'), וכבר מבואר כן במדרש הגדול בפרשת וירא "מכאן למדנו לביקור חולים מן התורה", ברם, דעת הרמב"ם (אבל פי"ד ה"א) שהוא מצות עשה של דבריהם, וכ"מ בדברי הטור ביו"ד (סי' של"ה), וכבר משמע כן בגמ' בנדירים (לט): 'רמז לביקור חולים מן התורה מנין, שנאמר (במדבר טז, כט) אם כמות כל אדם ימותון אלה ופקודת כל האדם, מאי משמע, אמר רבא, אם כמות כל אדם ימותון אלה שהן חולים ומוטלים בעריסתן ובני אדם מבקרין אותן', הרי שהוא רק 'רמז' ולא דאורייתא ממש [אמנם ע"ש במהר"ץ חיות]. אמנם עוד ב' פעמים מביא הש"ס מקורות לדין דביקור חולים, הראשונה במסכת ב"מ (ב) דילפינן מקרא ד'והודעת להם את הדרך אשר ילכו', ד'ילכו' זה ביקור חולים [ומהכא הוכיח הבה"ג שיטתו]. ושניה אמורה בגמ' בסוטה (ד) אחרי ה' אלקיכם תלכו, מה הקב"ה ביקר חולים אף אתה בקר חולים. והביאו הרמב"ם בספר המצות (מצוה ח) ומזה תמה עליו הרמב"ן (שם) דא"כ איך ס"ל לרמב"ם שביקור חולים הוא רק מדרבנן מאחר ובמצוה ח' מנה מ"ע להתדמות לדרכי הקב"ה, ועי' בשאלתות (שאלתא צג) וביראים (ריט - רכ).

עכ"פ לדעת הרמב"ם שהוא מדרבנן צריך ביאור אמאי יהיה מותר לקיימו אף שמבטל עי"ז עונג שבת שהוא עכ"פ גם איסור דרבנן [ויש דעות שהוא אפי' דאורייתא, עי' שו"ע"ר או"ח סי' רמ"ב], ולכאורה י"ל דאף לדעת הרמב"ם שהוא מדרבנן הרי שהוא נכלל בצווי התורה ד'ואהבת לרעך כמוך' וכמו שסיים שם הרמב"ם בעצמו בהלכות אבל, וא"כ הוא דוחה עונג שבת שהוא מדרבנן. ולכאורה הדבר מוכרח שאף שהוא מצוה דרבנן הרי דינו כדאורייתא ומשום ואהבת לרעך כמוך, דהא מבואר בסוכה (כה) דמשמשי החולה פטורין מסוכה מטעם דעוסק במצוה פטור מהמצוה, ולכאורה אם ביקור חולים רק מדרבנן מה נסתפק הפרמ"ג (עי' ביה"ל סי' עב) אם במצוה דרבנן נמי שייך עוסק במצוה, הא מפורש בסוכה דשייך, אלא ע"כ כאמור ביקור חולים נידון כעין

דאורייתא וכמו שכתב שם הביה"ל בשם רבינו יונה לענין ניהום אבלים. אמנם צ"ב א"כ אמאי כתב הרמב"ם בתחילת דבריו שהוא רק מדבריהם, ועי' במגילת אסתר (שורש א ד"ה נ"ל) דלהרמב"ם חובת קיומה מדרבנן אלא שאם יקיימה נמצא מקיים מצוה מהתורה, וע"ע מש"כ ע"ז המבי"ט בקריית ספר (הלכות אבל שם). [וגם ראיתי מש"כ בספר מרקחת חיים (לדודי הגר"ח ווייס, תש"ע, פ' וירא) דמדאורייתא סגי לאהוב בלב ומדרבנן הצריכו שיהיה במעשה ע"ש].

ד. שונא אם מותר לבקר חולה בשבת

הנה לפי מה שנתבאר דאף לבית הלל אין זה היתר אלא מפני שהוא מצוה רבה, ולפי"ז י"ל דשונא ההולך לבקר את החולה [בשביל כבוד או מהכרח אחר כיו"ב], די"ל שהוא אסור לילך בשבת, דאף שברמ"א משמע שעכ"פ יש מצוה שיבקרו, שכתב הרמ"א (יו"ד סי' של"ה) די"א דשונא יכול לבקר חולה "ולא נראה לי אלא לא יבקר חולה ולא ינחם אבל שהוא שונאו, שלא יחשוב שהוא שמח לאידו ואינו לו אלא צער", ומקור הלכה זו בשו"ת מהרי"ל (סי' קצ"ז), הרי מדברים אלו משמע שיש לשונא מצוה, אלא שכדי שלא יצטער החולה אמרו לו שלא יבקרו. אמנם שכאמור נראה לפלפל דכל זה בחול, אבל בשבת אסור להצטער ומה שהתירו לו הוא רק משום שישוד ביקור חולים הוא גם מדין 'ואהבת לרעך כמוך' כמבואר לעיל, אבל אם אינו מקיים זה מפני שהוא שונא לו מתמול שלשום, א"כ אין ביקור חולים שלו רק מדרבנן כמו שמבואר בריש דברי הרמב"ם וכמבואר לעיל, וא"כ משום זה לבד אסור לו להצטער בשבת, והוא רק בדרך אפשר ויל"ע בזה.

ה. בשבת או כיו"ט מה עדיף, והדין לגבי נשים

הנה ראיתי למו"ר הגאון האדיר שר התורה והיראה רבי אברהם גנחובסקי צוקללה"ה [הידיים עדיין רועדות להצמיד למרן את תואר "זצ"ל", הלב עדיין אינו מכיל ואינו יכול להכיל את גודל השברון והאבדון והחלל הריק אשר נשאר, כי גדול כים הוא, או לנו ואבוי לנפשנו, או לנו כי חטאנו, אמרנו בצילו נחיה ועתה בעוונותינו הרבים נסתלק היום לגנזי מרומים, נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש, עלה בסערה השמימה, ואותנו השאיר לאנחות, אוי מי יתן לנו תמורתו. יהיו נא דברי התורה מוקדשים לטובת נשמתו ויהיה לנו למליץ יושר עדי ירינו כל שוכני עפר בבגוא"צ בב"א] שחקר בהאי דינא בספרו בני ראם (סימן צ"ט אות א) לענין אחד שיכול לבקר את החולה או בשבת או היו"ט מה להעדיף, דהא לענין שבת נתבאר לעיל דכל היכא שיכול לדחותו לחול שפיר עביד. וא"כ הרי בשבת קי"ל דעונג וכבוד בו הוא מדרבנן, וביו"ט הוא מה"ת, וכמבואר במג"א (סי' תקכ"ט פסק"ד) דביו"ט יש להרבות במאכלים טובים יותר משבת, ואם יש לו מאכל אחד יאכלנו ביו"ט ולא בשבת, וא"כ לכאורה יש להעדיף לבקר חולים ולנחם אבלים בשבת שאם יצטער יבטל רק מצוה דרבנן, ולא ביו"ט שהוא מה"ת.

והמשיך שם דלפי"ז י"ל דרק באנשים הדין כן, אבל הנשים שאין להם דין עונג וכבוד ביו"ט מה"ת, וכמבואר בתשובות רעק"א (ח"א סי' א), א"כ לכאורה עליה יש להעדיף שתבקר את החולים דוקא ביו"ט ולא בשבת שהוא חשוב יותר. וכדרכו המשיך שם לחקור א"כ מה הדין באיש ואשה שחייבים ללכת יחד לבקר חולה [כגון מפני היחוד, וכיו"ב] אם ילכו בשבת או ביו"ט, דלכאורה לענין כל המצוות איש קודם לאשה כמבואר בהוריות (פ"ג מ"ז) לענין השבת אבידה ופיקוח נפש, וא"כ הדין נותן גם הכא להעדיף מצוות האיש וללכת דוקא בשבת, אלא דאפשר שאינו דומה דהתם מיירי באדם שלישי שלגביו אומרים שיעדיף מצוות האיש על האשה, אבל הכא הוא דומה לאיש ואשה עצמם הנמצאים בבית השבי ויכולים לברוח בכוחות עצמם, דבזה י"ל דכל דאלים גבר הוא קודם, וא"כ הכי נמי דכוותה, וסיים שם "וצריך תלמוד".

ובעצם חיוב הנשים במצות ביקור חולים, לכאורה הדבר פשוט שהם מחויבים בו כמו האיש, ולכאורה נראה ראייה לזה מדברי מהר"ח אור זרוע (תשו" סי' מ"א) שהקשה שם בשם אביו האור זרוע בדברי הגמ' (גיטין כא): 'המגרש את אשתו ע"מ שלא תלכי לבית פלוני ל' יום, הרי זה מגורשת' דאמאי מגורשת והא הוה מתנה על מה שכתוב בתורה דשמא יחלה ותהיה מצוה לבקרו, ע"ש, הרי להדיא שהוא מצווה בזה כאיש. ואכן כך כתב הערוה"ש (סי' של"ה סק"א) דודאי יש מצוה בביקור חולים אף איש לאישה ואישה לאיש ובלבד שלא יתייחדו, אמנם עיין בתשובות ציץ אליעזר (ח"ה רמת רחל פט"ז) שהקשה שבדאי הדבר אסור בתכלית משום הרגל עבירה,

וכמו שמצינו בשו"ע (יו"ד סי' שעה ס"ב) לענין אבל, ומביא שגם בשו"ת ויען אברהם (יו"ד סי' ה) הסכים שאין לאיש לבקר אישה ואישה לאיש משום הרגל עבירה, ע"ש.

ו. אם מותר להתפלל עליו בשעת הביקור

בגמ' נדרים (מ) איתא דעיקר ביקור חולים הוא שיתפלל על החולה, וכמו שביאר הרא"ש שם (ד"ה אינו מבקש דפעמים בזמן הביקור הוא עת רצון ואם היה מתפלל היה מבריא, וכ"פ הרמב"ן בתורת האדם (שער המיחוש א) וסמ"ק (עשין מז) והטור (יו"ד סי' שלה) וההרד"ם (פ"ט אות לט). אמנם יש ראשונים שכתבו עיקר הטעם משום שע"י הביקור הוא נוטל א' משישים מחוליו, וכן שע"י יחזירו בתשובה, ועי' ברמב"ם הלכות אבל (פ"ד ה"ד-ז) והארחות חיים (ביקור חולים) והכל בו (סי' קיב) ועוד ראשונים שכתבו דעיקרו משום שנוטל א' משישים מחוליו, ולא הזכירו הא דיתפלל עליו, ועי' מה שכתב ע"ז לתלמיד הרשב"א בתורת המנחה (דרוש ט' מצות ביקור"ח), ואולי יש לומר דכן דעת המהרש"א לדינא כי במסכת בבא קמא (ל: ד"ה והודעת) ביאר מה שקרא הש"ס לביקור חולים "ילכו" מפני שהוא המצוה היחידה שבהליכה לביתו ויציאה כבר קיים המצוה ללא שום פעולה נוספת, וא"כ משמע דס"ל כהני ראשונים דאפי' אי"צ להתפלל שם. ועי' באג"מ (יו"ד ח"א סי' רכ"ג) בכמה נפק"מ בין טעמי חיוב ביקור חולים, וע"ע בשו"ת משנת יצחק (ח"ב סי' פ"ד).

אמנם הרמ"א ביו"ד (סי' של"ה ס"ד) פסק: "וכל שביקר ולא ביקש עליו רחמים לא קיים המצוה", והנה כי כן צריך עיון אמאי יהיה אסור להתפלל כבר על החולה כשמבקרו בשבת, דהא כל טעם האיסור הוא שמא יבוא להוריד דמעות ולהצטער כדברי הר"ן בסוגיין, וזה הלא הותר לצורך עצם ביקור חולים ואמאי לא הותר כבר אף בקשת הרחמים, וביותר צריך עיון לדברי הרמ"א כלל לא קיים המצוה ללא בקשת רחמים וא"כ למה מותר לבקר בשבת בלא שיתפלל. וראיתי בספר שבט יהודה (להגר"י עייאש מגדולי רבני אלג'יר מח"ס לחם יהודה על הרמב"ם, יו"ד סי' שלה ס"ו) שעמד בקושיא האחרונה, ותיריך, א. דיש עכ"פ לטעם השני שנוטל מחוליו ויש נחת רוח לחולה, ועל כן יבקר בשבת אף בלא תפילה, ב. שיוכל להתפלל אחר השבת. ג. אם הוא חולה מסוכן מותר להתפלל אפי' בשבת.

ולפי כל זה ה"ה במי שאינו יכול להתפלל בימי החול [כגון שאין לו גוף נקי או שיש שם ריח רע וכיו"ב] אין אומרים שהוא פטור דממילא לא קיים המצוה לדעת הרמ"א כשאינו מתפלל, אלא ודאי יש עכ"פ הני ג' טעמים גם ככה"ג ויבקר גם בלא להתפלל. [ויש להוסיף ולפלפל ע"פ מש"כ השלה"ק במסכת פסחים (נר מצוה נ"ד) שבביקור חולים יש ג' חלקים בגוף בנפש ובממון, ע"ש. ומשמע מלשונו שאין התפילה-הנפש תנאי לחלק שבגופו, אלא הוא ב' חלקי מצוה, וא"כ יש להכנס בזה לנידון הגדול בפוסקים לענין חצי שיעור במצות, ועי' מה שהארכתי בזה בחבורי על פסח ומשם תקחנו]. וע"ע בשו"ת קול גדול (שם סי' ט"ז) שדן אם המבקר את החולה בשבת אם כבר מותר להתפלל עליו, ועי' בזה גם בשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' טז).

נערך ע"י: הרב מנחם מנדל שמרלר
להערות והארות ניתן לפנות: שמרלר רחוב הרב לנדא 3 בני ברק
או בכתובת אימייל: gmail.com@5700099